

УД. 38872

15

11

X
ДЕПА

Тако се ствари забивају; увек и везек

Цветови пыма на мртве падају...

В.Х.Одн (W.H. Auden)

Ако од гробнице Влаовића, маличице узбрдо, кренете главом гробљенским путем, и потражите, лево и десно, покојнике веће паланке: под сваким каменом по једна или по више потресних и оточија. Као по правилу, после досеља наглог излаза догађаја, истерија се сурважа у неку катастрофу. Јесте ли запазили да скоро сви романци показују то исто? Старе локалне новине, то исто. Судски процеси око чеке куће или винограда, то исто: пред изумирање лазе сва је заједница искидана, чланови растуручни, и међу њима, и још живима и већ мртвима, ко више ко мање потучен. Гробље, као старе новине; старе новине, као гробље.

Гробови те деце, како верина њих деца из такозваних добрих кућа, леже поделе од гробљанског центра, тамо доле, на прозетрини, где се све њаше, па и кротови, и дрвени и они од црвеног камена, некви стоје и над гробнима те деце. Од четири гробнице, три су стиснута као деца у школској клупи; а четврти је нешто мало удаљен, али очигледно у некој заједници са осталима. То су гробови деце из четири разне породице. Ту, између тих и четвртог гроба, пролази, без преграде, ни даскаме ни шанчјем, пролази линија на којој се састају опште и болничко гробље. Болничко гробље, без стаза густо сабијене хумке, ту тање, у свакој

X

Иконика паланачког гробља II

јами, леже јуди из разних породица, разнога порекла, са врло различним животним драмама. А у последњем призору драме, који води у коначни гроб - и за опитем и на болничком гробљу, обично, само једно лице и монолог. На болничком гробљу има почење насиљна смрт, звочин, гроб који је први и последњи пут обишао само гробар. Има тога и на опитем гробљу, иако да не. Буди су браћа, кавројчићи у опитим незвојама и на гробљу.

Три другарице, из пажених кућа деца; имле су у четврти разред основне школе. Увек примакнуте једна уз другу у истој клупи, изгледале су као лешедерске лутке од непрекинутог теста. Деца јег живота је мало било у тој деци. Мирно разговарају, па куће; па се исхале са неком метром примиљом; па обришу кецењицама су не очи и зашуте. И кецењице су им тамније ишто би требало да су. И имена су им била матора: Константина се звала Кола, Софија Сока, а Тијана Јана.

Кола је била питомо и племенито дете, али ружно дете. На лицу модро грошасти кожа њене оца, бакалина у зеленој кеџели, који се преко те кеџеје спасивао челичним ланцем, и, рекло би се, се уживањем корачао по радњи уз звекет беочуга. Корачајући, тек би држану, али тек тако, налево, надесно, никога лично не рукао. "Напрасито јагње", говорио је кум Влаовић. А од матере своје добила је Кола врло бео и кукаст нос, који је за њено, Колино лице био и опитиће бео и олвине крупан. Отац Колин, пупави и бубульчики гospодар Газра, повео је, у своје време, своју жену однегле из цинцарлука, где је провео последњу годину калфовања и једну годину бернбетног ортаклука. Показао је укус за чисто оријентални тип жене онога доба. Госпа-Фила је била мала и складна као алијет; гизавица на свој начин, особен; леђа, облаторна, мазна, испотиха будљива и алонгмилно. Кум Влаовић, који је прве године хумичине брака почeo да има неку слабост за куму своју, говорио је насније: Мала, мазна, мазга.

Имала је госпа-Тила доста ситне деце, али је главно и најимљије дете, господар-Гаврило била она сама. Бакалин је неговао своју жену као свилену бубу. Све јој се на ноге доносило, све у изобиљу примицало. Слабо је излазила госпа-Тила. Седи на дивану извученом уред велике собе, она нал редом у приземљу, собе се балконом; ноге на дивану, на коленима књига са много слика, смакне књигу на труху, разреди ребра и протегне се да домашни пачки, да га ћуши, не дижући се. Јмури и савари. Дохвата са стола смокву или бадем, пијунка хладну каву и неко слатко вино, из особитих шошица. Шије лутке, и плете асурције као оне на којима Муслиман клањају. Призыва слушкињу да растера децу са белкона, да не падну. Свађа се с мачком и мачче. Прича деци стратне приче, и заједно с њима се боји. Над вазони звони у близинском торњу, госпа-Тила креће миницу као да потеже уже у торњу, и пева бим-бам, бим-бам. А ако пронесу неког мртвца за опело, гуши се от плача и тасплаче сву лицу. Па их она теми, дели сваком по слатким или колачим, а она још јеца, и испија чашницу-две слатког пирћа које необично пријатно мирише, и када и успавајује. Дети и јуни госпа-Тила се одевала у цицаве хаљине. - Волим што је циц хладан и што шумти. - Узуче своје мало и неко тело, које се никако није гојило ни мењало, узуче га у крут шиц као у порцеланску луктуру. Само јој гледа вири, којаја глава оптре које, са два мутно тамна ока, са великим носом, буџавим и трептавим, са мезнатим лењим гласом који ниједну реченицу не доврши гласно и чујно. Нека је нерасположена, бива, отвори уста да нешто каже, одмахно руком, затвори уста као катапцем. Повто то пробе, онда, што би рекла слушкиња Ерже, "луде као и увек." Мушка страна у паланци, наравно, пронамла је јавно никво се биће крије тамо код газда-Гавре, и говорили су: "То би био задатак за неког хусарског капетана. Пропаде код газда-Гавре, код принципала, (тако су га мол-

рели звати момци у ратнији) пропале један фини роман. - Јован Мимић, отац Јанин, човек који "увек зури", вели паланка, или у патос или у књигу, Мимић одговара, гледајући у патос, као сам се би па говори: - Неће изостати ~~ни~~ роман ~~ни~~ приче, само што ћемо сви у њиме похрети...

Но, госпа-Била је била задовољна са својим животом таквим некав је. Хусарских капетана, у пограничној паланци према Србији, било је задоста, али госпа-Била никада није скакала да вири за њема. Од "милетар-параде", говорила је она сама, највише је волела добог. У вези са гарнизоном, има још само ово: Код је два-три пута видела, и казала шта је видела - как у зиму над глухом паланком одјењене меланхоличне арија војничког повечерја - Маме, теби су очи ко две велике сузе, је л' ти плачеш? - Извукла је грдицу, али вребала и виље и мајчине очи, и нешто што је у аустријској војсци било најлепше, доиста: мотив трубе пред војни мир. ~~Х~~ Неко је крале у себи госпа-Била, а нешто су крили од свете и њих двоје, муж и жена. Кум Владовић је трајно кључ, паланачки кључ који сва врата отвара. - Он, непрасито јагње, а она, кута птичице, па се сломили, ливота! - Служниче су говориле да је госпоја - "Нема шта, добра жена." Момци из ратње су са задовољством тичали "горе" да нечим услуже принципалку. Опрећено строга била је госпа-Била само према свом првом детету, према Коди. Так би је премериле олје главе до пете погледом који је малу дизао с места. Трашила је од своје ћерчице разне услуге, па чак и па пропира њене халбине. - Нема ту жите да се пере и трње, чисто је то. Провуци само кроа воду, а Ержа ће већ уштиркети и попеглати... Треба вељда и тата да се мало озмори и види олје тебе вејлу. - Господар-Гавра, то јест, са страшну је пропирао женину цицаво олевло, и вентачки га глачao, иако су му руке биле грубе, и врло често још и кораве од разног бакалског вспапа. - Ја ћу, ја ћу! - отимао је сунье из руку женлиних - само је знам да створим да бу-

ду хладне као лед, је ли? - Кад довори глачаше, уноси сукње у спаваћу собу, веша их о прозорске куке и о клинове слике, намета шавове тако да се сукње напекупре, а блузе оживе кроз размакнуте рукеве. Под најлепше одело намести женине папучице, и она сстоји, гледа, призида.

Знала је, наравно, паданка зашто госпа-Била не мари Колду колико другу децу. Када год бисте захтели, чули бисте причу о томе, сломену, образложену, као за штампу. То дете, прво, носило се и родило у доба кад се госпа-Била врло тешко навикавала на свога мужа, мислила да бешти, как да се вешти. Постелено, ко зна како, као омајијана, или што је видела да нема куде и нема како без "флјонаре и две фијочице" у рани, а флјонаре опет нема без Газда-Гавре, те тако, постепено, морајући као и ми сви, баш је и заволеле мужа, и отада трајала само мушку и лепу децу, а она сама, како које дете, све лепша, све млађа, све рипкија. - Савија се, брате, и превија као да је расла под бичем циркус-директора - био је коментар противна младог капелена. Временост, кад госпа-Била, под њеном утиканом халином, скоро нико и не опази; дете се истуши као кад из кутије истуши предмет и кутију нагло затвориши. Синови се нижу, љубав између родитеља расте, планови шта ће који син постати, хој-хој-хој! - призвијиди тек у причи, госпољица Тринчић. Када јединка остајала је некако ван те тесне заједнице. Тако после ње кренуше у породици слога, љубав, велике нале. Стога вади да отац није био према својој ћерчици ово што је био предмет другој деци. Волео је допуте што има и "девојчицу", али најстарији син, Ђарко, сутра слика госпа-Билина, био је тешка конкуренција. Кади као летату и као девојчици. Вијуткаст и гиздав, као мајка, и још, брате, прави "артист". У дечјој соби рек, трапез, кобила. Ђарко командује и показује, а сви мали Гавриловићи скачу, вештају се, дете, и падају, да је милина. Кад господар-Га-

вра чује да је тумбаље одвите снажно, паље келфу да види шта то ради деца, и, наравно, да пита шта ради и где је принципалка. Деца, то су синови, принципалка је госпа-Миле, а Кола је Кола, нешто треће. Задубљен отац је врло себично створење, мушки искључиво створење, а ако је већ пометор, онда и лукнасто створење. За своју срећу, Кола је била ретко мирно, послужно, узивањавно, текло би се чак и благородно лете. Ипак, у школу, и ка другарима својим бежала је као у избављање. Учитеља у четвртом разреду - "Мој господин" - чувеног у паланци господина Марка Лесковице, волела је Кола са оданотину, и са неком смешти која није особина девчија. Кад учитељ уђе у разред, сви устају, а Кола се још и дубоко поклони. Другови мушкарчићи - школа је била мешовита - претстављали су како се Кола клава, трепте очима, "мрда носом."

Девојчица је волела своју браћу, носала их, певала им да заспе, забављала их кад су госадни; али су те деца, наследно зато или по примеру, узимала неки нарочит став према својој сестрици, и умеле су то да покажу доста често, и на начин који би и одредила човека врећао. Деца су као дворске будале: беспослена, безбрижна, партачна, језична, и пакосна. Кад деца негде преузаму и напат или презирање, могу да буду, баш као дворске будале, целатски последна. Господар-Гевра и госпа-Миле уосталом имали су и сами нешто од дворских будале, и немилост је првма Коли бивала понекад врло болна. Девојчица би причала другарима о свом животу, о браћи, о мајци и о оцу. Так застане у говору, пљеске руком о руку као матерка, и заплаче. Једном приликом је испричала и оно што је дуго крила у себи, али се покајала, и исправљала затим ствар колико је могла. - Не ради они то увек, само у суботу, увече, и не баш у сваку суботу... Понесу вино из подрума у спаваћу собу, закњучују се, и нико их не сме звати. Ми папе не дамо да буде оставе код нас и да слуша, и изгурамо је из собе... Онда чујемо неко звекају чаме, како се тата и мама смеју, и лупају по

поду као да играју или се вијају, и онда иштвја виш... Сутрадан, меме не излази до ручка, а после попне је увек љута, и ја баш чедајом увек извлачим грђе, и деца ми се бакење... Јарко је једарел говорио нешто безобразно за тату и маму, не, нисам га ја тужила, не бих ни смела, него су друга деца то испричала оцу... Грђу сам извукла ја, зато не пазим шта илаја моја браћа говоре... како ћу павити! — Када зајеца, Соке је загрли, а Јана при-
пакује од срца - Ја, ја, хтела сам да скочим у бунар, и боеће би
било да сам...

Соке није лако плакала, али је са узбуђеним учествованием пратила интимне прихе другарице. Док је Када причала последњу причу, Соке се неколико пута хватала ручицама за своју лепу гла-
зу. Јана, кад отплаче, слуша паље увек оборених очију. Она нема матереве откал зна за себе, и њена родитељска кућа представља си-
савим друкчији чвор, суште друкчији од љубавних и пијаних вече-
тинки, а и суште друкчији од чворова у богатој кући Сокине оце.
Због прилике сасвим друге врсте у кући, Јана је била најеко напи-
нија од својих другарица. Кад су са другарице, већ после Кадине
изповести, разтајале, рекла је Јана тихо, као самој себи, тачно
као што њен отац увек говори: - Нако је сасвим друкчије тамо где
су тете ожењене.

Соке је била упадљиво лепо дете. Али неки сталан гро меш
обувама сдавају је нешто љуто и срдито, румио њено фино лице са
дивним устима и зубима, и цинио је материјом још од оних других
извеју матерки. Паланка, живи регистар за све у свацје наслеђене
и стечене способности, пошто се прочује нешто из Сокине родитељ-
ске куће, говорила би: "Љуто перните, као и покојна матери јој...
Биће не није ни сасвим здрава, болесни јој и отац и мајка... али
и окром тога, кад почне севати оним лепим очицама, бежи!" Соке
је донета од своје матере наследила све: и лепоту, и раздражљиву
природу, и болешљивост, и талент за ону одважну тачну реч коју и-

меју лица са даром да скоро непогрешно, али и уочљиво посматрају и ухоле своју околину. Да је Соки остало жива, вероватно би постала писац — нека извани приповедачи. Сокина реч, било да поставља питање, било да спопитаве шта мисли, или шта зна, била је реч која је забављала и насмејавала, или реч које се требало бојати. Имелас је беналан, одратно женски дар визуелног запажања, и дар тако нагле анализе да је синтеза испадала као из пумке. — Нешу да ме прегледа доктор Равноселец. Јеси видeo како су му бразоплете руке, као да има три руке и ниједна не зна шта ради, зато је онда бразоплет и кад говори... "Мене ни-шака, ни-игла није болело", каже он. Пфуј! и то ми је доктор: доктор Равноселец, доктор-бразоплетац. — Било је Соки подушне пунух једанаест година, најстарија међу другаричама, изгубила једну дана школе због болести. Велика извина. Човек, и болест у човеку, то су гла човека. За болешњицу је бистру лену вакши то исто. Отац Сокин се и сам трудио око детета, а молко је и домаћег лекара — не Равноселца — да се трули око стермале и плахе девојчице. А већ да ће "попа доћи да потсече језик", била је колико ствари толико узалудна претња.

Отац Сокин, господин-Васа, био је поседник највеће и најмодерније колонијалне радије и у месту и у целој околини. Био је "прва тезга", како је говорила паленка кад је хтела да га мало призирне надоле, да га спрећне се газде-Гавром. Господин-Васа, увек битан оловени и обувени господин-Васе, није био трговац него је био директор Кредитног завода. Олавно туберкулозан старији господин, и богет помажин, он је својом радијом управљао из Кредитног завода, или из стакленог контора у дну радије, дебелим стакним опељем од свега гуђанскога. Иначе, он је чувао и неговао свој живот, и уграђао своју посту млађој или врло симпатичној и њему безмерно симаној другој жени, госпо-Јелки. Кућа господин-Расина, углавном кућа његове прве жене, била је неки спој тврдих магацина и врло пријатног сенаторијума. У приземљу, сама полууга и катанац, в

на спрату један од најпријатнијих, најпространијих станова пеле скопине. Тешка велика капија, увек затворена; па, по војвођански, дубок "ајнфарт", прохладан и полуимрачен због дубине, где стално гори петролејска лампа; па онда опет капија, понејчега и она затворена, и тек онда улазак у двориште. У дворишту, магазе као тад мањих кућа; све врло чисто, али пуно мириса од разне колонизоване робе, од сува грожђа, бадема и смокаве, преко суве рибе, до ове фине траве из Индије коју Енглези међу у колаче, а Французи у једну врсту вина. - Код нас у азији увек је Бомбай и кристкиндл - каме Сока. На спрату, из дворишта, дужом фронта и дужом много вужег крила куће, стаклен ходник - азијски балкон - препуњен цвећа и узобних столица за седење, дремање, и лежање. Ходник тај се целе зиме греје гвема великим блеханим пећима. На крају тог ходника врло модерна спрата којом се води из бувара пумпа у стан. Радња нема никакве везе са станом, нити се у њу може ући дручићије до са улице. То, та радња, врло је простран локал, далеко дубашњи штари, али ипак простран, пун препун робе, на два места са кантарима за гашење пожара. Момци не стављају у кући; и прописно пресвлаче "дуђанско" и "цивиљно". Само ручају, у засебној тупезарији, и, пртића се, занредно су храњени, премда вина добијају само четвртком и суботом. Кад се радња у подне затвори, момци добро оперу руке, и чекају да им са спрата звоне у клепетушу, и тек тада улазе у тупезарију. Кантоар, у дну радње, прави је мали салончић, са малом апотеком и са финим бифеом. Око пола један, извраћа ту почетње Кредитни завод, и прије се врста финансијске седница. Радње се поново отвара у пола три часа. У то време, предвиђено је, господин-Раса спава, а госпо-Јелка, увек у другој халенини, чува радњу, и помало сама собом пречи модну ревију. Жене, а богати и зуди, стапају тек на врата радње, привире, па настављају пут. Наравно, госпо-Јелка не излази уопште из кантоара, а разговори се најстарији

јим помоћником кроз прозорче. Петком, знало се, јаслачка је госпа-Јелка као пламен првени ханџу. Била је првомачка, и то јој је добре стајало - бар се тако веровало у паланци; те су у парку бивали први каријевали разноразним првеним ханџијама. - Агњице - рече једнога петка Соке својој старијој сестри - каки мами да су у петак Христа распели. - Агњица, која је мајеху врло залела и у свему се с њом слагала, изравно да ћашта није навала, и петак је остави по стајом обичају. Госпа-Јелка сади у првејој ханџини чита, момчи зевишују и изве се како могу, и чекају час, заједно са мунтеријем, кад ће госпа-Јелка поћи "горе", проћи кроз целиу разну - овај са уличне стране уђе у кућу.

Три су створења облетала госпа-Јелку са истинским симпатијама и са истинским поштовањем: њен муж; њена старија пасторка Агњице, млада левојка за удају, бледућева, витка и висока на оне, учтиви по некој врло пријетној урођеној финоти; и пријатељ и побратим господин-Васин, и пријатељ искрени целе куће, Мита Вогдановић, браћа-Мита и чика-Мита. Матор љемећа, врста приватног банка у варошици, имућан човек, најотменији "момак" у паланци који је још увек неде подгревао, и један од не многобројних, заправо малобројних житеља варошице који је "видео свет". Додуше, имаје је та варошица и дружијах, бомбах забележа. Сем чисто паланачких језика; и чисто паланачких истурених прозора који су по дну имали стаклену плочу тако да ни уз вид пријубљена мачка не би могла пробиће опакачена; сем тога свога, а можда и још десетак других ствари, паланчица је била у неким правцима и напреднија, и модернија. Погранична варош, могла је и правилном и неправилном трговином да стиче велики новац; затим, Аустрија је мазила у многом погледу ту пограничну, доста опрећено српску варошицу, окренуту тачно према Београду - па је ту бивало европских уметника свирача и речита-

тора, било нарочито гувернантки толико, да је у час званичне шетње по званичној алеји парка, вишке се говорило француски и немачки него српски или хрватски. Један богаташки син је чак, први у целој околини, тада, имао "гувернера" Риглеза, и истински говорио енглески, и умео још лепо и да слика, и - и тако даље, можете замислити паланачку статистику и паланачка клађење најтаквом кућом... али, ето, уз ~~се~~ све то светско, свет тај није имао гађе до до Бече, по професора-дијагностике, а затим, сви из сличних времена и у Аустрији и у Војводини, скоро сви у Карлсбаду и у Магијенбаду, и тек неки путник, крајући своју дијагнозу, и по Немачкој, у Наухајм, несребрну башту, у којој ће, од болести срца, умрети - биће вам незвршено чуту, али морате веровати, умреће у Наухајму и лепа госпо-Јелка, наразно као ~~тога~~ доје време. — Засада, "свет" је биле и гледао, углавном, само Миха Богдановић. Чисто обријана лице, још у оно време; бео као млеком наливен; увек укусно одевен, допуште и лепа фигура мушкирца; увек пун новаца и готов да части, да величавши узимајуће и величавши заборавља; љубитељ широких гастроа мало и фаме ради, али и истински и преврно добар човек - цела га је варомица знала и волела, деца су трчала за њим и вадила му из чепова "оно што је за нас", вукли су га на све стране мушкирци и жене, једва да је излупта некајко ручио у својој кући. Живео је Миха Богдановић у својој, статинској али лепој кућници, мало вертепског изгледа унутра: вазане олемићчице и степеничице; но свугде удобан намештај, и на све стране висе или чуке разни предмети из Шариграда, Милана, Париза, Лондона. У кући су одржавали ред и добру кујну муж и жена, који су знали Миху Богдановића још као метураста реалке; лакше опет показа да је чика-Миха био добар човек. Но ма да је домаћина у његовој кући чекао ручак сваки дан, дешавало се да ту, без њега, ручи неко друмтваше младих људи, док би домаћин, прашав поред

своје куће, наставио даље, до оне светло осветљене масногашне ручице коју је требало повући па да се затресе главно звоно у "ајнфарти" господин-Васину. - Ево, ево, бруја чика-Мишат! - скакала је на ноге Соке па она стрчи и отвори госту капију.

Долазак истински драгога госта на спрат и на ручак испања је помало као нека увежбена сцена у позоришту. Гост, потерав као увек, чист, захићен цветом, на једна врата. На друге, пред њега, ломањица. Јувак и мириш; лише на фине чипке што јој цепте по грудима; од лиаманета по прстима и у ухима све "блицука" — реч је мале Соке, значе посајмице немачки-српске, уобичајена у целој палавци; — носа јој стручним рукама прибодена тако да оп лице "прави oval", а кратковидне паметне очи једнако прихмирују и смета се. На трећа врата излеђе Агница, с кокетном кешењицом улаваче која учи ломаљук, с витицама око главе, (ни напудровање, ни од фризера очешњана) са испруженим обећима рукама према госту који би Агиницу покајшти и пољубио. Некако се сви троје сруче уједно, поздрављају се и тада, претресу новости у вези с ручком, али онда севају и прелазе на разговор врло миран, далек од паланичког стила, може се слободно рећи: на разговор културан. Јивео је у тој лепој, чистој, укусно вођеној кући један необичан склањ, чак нека унутрашња лепота. Агница је забиљно учила свирати; госпа Јелка је забиљно читала препоручену добру књигу и стално претпилећи Летопис; господин-Васа је остајао на новинама, али на најбољим новим и немачким новинама, и са коришћу пратио рубрике финансијске, позоришне, и хигијенске. У таквој кући, са правом бригом и побром вољом за свакога, а тек за Соку, чинило се понекад и немогућно, али, ето, нарушавала је онај склад, правила и видела немиле сцене, баш Соке, и увек Соке. Чика-Мишат се са девојчицом најчешће много бавио, и покушавао и речима и сликама и причама да је премами на летњичка погледе на свет, да је преведа у неку ле-

тњаску веселост, али је слабо успевао. У тој левојцици наслеђе
и живот замесили су један несретан карактер.

Госпа-Јелки је природе дала малу али праву озбиљност, и
јелку не велику али праву памет. Отуда је долазио њен ауторитет
који је осећала целе њихова кућа и цела варошица. Отуда и особит
так у кући у којој је она била домаћица. Она је говорила углав-
ном општа места, али увек се нагласком некога свога искуства, и
тешко је било противречити јој са успехом. Имала је прави дер па
импонује пеланци, и дер да буде маћеха. Оперисала је са својом
памећу вешти: или је бранила истину; или успостављала, после
својих дужности, своје право; или налазила, сасвим изочекивано,
контакт са људима. Ово последње је постизавала једном ретком
дисциплинином уздржавањем: да се ни у ком правцу не окреће са ис-
клучивошћу; или да свима странкама повећто закине, и тако их у-
једини, смири. Закидала би, у критичном моменту, нешто у праву
и своме мугу, и пасторкама, и госпојама у вароши, и господи који
су јој се узварала, и самој себи. Импоновало је как та лепа, ко-
кетна, весела жена почне да тражи истину негде ван скупљених љу-
дли и укрштењих мишљења, често у једној пословници, у неком прати-
ру из историје, или из књиге коју бам чита. Ваздух се одједарел
прочисти, господин-Васа сија од поноса, а Агница се просто вала
по макину аргументу. Наравно да је и браћа-Миши имао ту свој ве-
зувачко-задовољство, с правом, јер се културни живот те породице много
од њега богатио. Сметала је, или у свима помажише, скривено не-
увек
~~и~~ Соке. Зачудо, интелигентнија од свих њих, та левојцица
није осећала ни мон ни лепоту ~~куће~~ која је као неки антио великих
кните пролета~~и~~ и шуми~~и~~ по тој падавачкој туговачкој ку-
ћи, од јутра до јутра, од дворитних магаза до тавана, где је го-
сподин-Васа, у чврстим кутијама, чувао мајутне бендице и гаћице
своја пеца. Не, и не! Сока је ~~била~~ од анђела, чула гавране. Увре-

~~Синтакса и логика~~
 ћена и вређана нечим сложеним — болешњавост; мртва мајка; болестан отац кога је обожавала; макхе, не-мати, кад је добра и, кад је строга; обе пругарице навоја лецица — Сока је боље чула оне ~~племенитости~~ истине које живот не прича него грађе. Кад пете има моћ да осети своју егзистенцију, и да према томе фиксира тачку гледања, ту неме ни молби ни команде. Паланка би понекад још пирнула у ватру: "Нема ~~среће~~ из другог брака, иначе — иначе: Уклони и сачувај!" — то је била једна од паланачких узарачица за сваку замршенију прилику ~~која се~~.

Такозвани мутни денни залазили су, наравно, и у кућу — да кажемо слутњиво, као Сока — залазили су и у кућу Сокине мајке. Прво: туберкулоза господин-Васина стално је забрињавала; имал је он тешких часова и ноћи блесничких. Прруго: Сока. Матер своју Соку је једва памтила, можда само уобичавала да памти што је памтила, или се непријатно лете, загледано у своју тачку, са горчином стално окретало гробу мајчину. Оца је девојчица залела вите но много, и можда се највећом, и непрекидном, и увек узанимированом бригом за његов живот — што је, дакако, мучило и оца и лете. Чим се господин-Васа јече закаше, Сокина се очи напуне сузе. Кад истрије пред њега у двориште, и узме ју руку, стече је као да је то само сада и само за два-три тренутка. У степеншту, отац је узме у наруџја, и излује је, и обое подрхтевају и куте. Сокина јединица срећа. Прекине своју Соку: Пусти ме, задуваш ћеш се. — Водила је дакле Соки оба са љубомором, и зато је била пуна неповерења према сопственим у кући. Сви посебно су јој били кризи што њену мајку нико не помиње, нико на њу не мисли, па ни он, отац љен. Кога да пита? Гра-гра. Кome да се жали? Гра-гра. — Зашто прота, кад дође за кроно наше име, зашто не чита и име моје мајке? — Ама, пете, то није промилка да се помињу мртви... има кад се и то ради. — Кад, где? Ја хоћу да се овде, у кући, прочита њено име... добро је што

неме у свакој породици по Соки. Али у многим породицама, с разлогом јасним или нејасним, бива да понеко носи у себи одрицање, као што безмало у сваком организму има орган који је првично наслелну или разорну болест. Но, све у свему, кућа је ипак прилико добро смирила Соку, или бар добро крила од падавке Сокине испаде и расположење. Госпа-Јелка је имала такта, и остављала при опробаном методу опхређења: излазити на сусрет ситним и остварљивим жељама гвојиће; делити се кућним лекарем сталну бригу око детета, тим пре што је лекар обећавао да ће све то се узревањем гвојиће, са новим интересима, нестати само од себе; најзад, ињоривати став Соки у главном проблему. Није било лако госпа-Јелки. Није било лако ни Соки. Веда се смешење пите госпа-Јелка доктора: - Какав је овде код нас главни чвор, докторе? — Ја ју умрет, Сока ће мене пруживети, она има тридесет две године мање него ја, али мајка њена не може устати ни данас, ни после моје смрти? — Ви сте паметна, сабљна жена, због то, ево вам, у некадашкој речи, одговор мој, одговор, наравно, зато што сте се за одговор мени обратили. Мајеха је хазард — сви згодитеци и сви губитци су могући. А Соки је нестремно дете, болесно дете, дете са фиксном идејом, што ми, лекари, и код одраслих и код деце сматрамо тешким дефектом. Соки, мој нема помоћи док природа не помогне, ако помогне и она. Соки би мучила кућу и са животом својом мајком. Соку, друге нема, Соку треба волети. — Не прима њуба, докторе, сем од онога од кога хоће! — Сви смо такви, госпођо, не тој тачки, сви! — Странно је то, докторе. За Соку, онда, велико би добро било да отац ву примиши. — То је тешка реч. Али можете имати право. Ја, лично, мислим да такве закључке не треба правити. Нако оно рече та Ивана Сокица о Моме колеги: сви им правимо бројоплете закључке, а често не знајмо којим се путем иша до тог закључка, а често и нема пута по тога закључка. Дад да се вратим на нешто ведрије: видите ли ви да ће

те Гоне постала лепотица првога реда? Знате, је се тако чешће
играм пеле, и тратим јој љубавну асантуру међу оникм балавцима,
њеним колегама, у четвртом разреду... међу којима, да призnam, и-
мам такође два земутна случаја. Некто и да преизвијам. У же-
стом Маркову разреду, један је случај сасвим замршен случај. Но,
да се растанемо; и ако је то ћас умрим, молим вас заборавите све
што смо данас причали... бројоплето причали, можда... Вратко па-
те, та Соке...

Пеланку је много занимала овакве куће и овакве госпо-
Јелка, наравно углавном на пеланачки начин. Ииде су бескрајне
приче о њеним тоалетама, о њеној бисти, о њеном накиту, њеној
срдчи, њеној вештини и памети. Младе девојке су се радо зами-
њавале у њеној судбини и кожи, пред њеним орменом за хамне и губ-
ље, у њеном столу у цркви, у њеној бунди кад пролази улицом и
сви јој се кланају. Други су се опет радо замињавали као познати
иа ручак код господин-Васе. Леце су се играла, и то радовно, "го-
сподин-Васе и госпља-Јелка". Говорило се, све по утврђену реду,
и о осталим члановима породице. Сви су хвалили свираче Агничкино
- хормајстор из католичке цркве, њен учитељ клавира, већ ју је
и прехваљивал. Знало се већан приче, за вас ^{дуги} дан, о Соки: и-
ли не испада са својима, или иде пет корака испред њих, сама.
Било је рачу и о Миши Богдановићу; али се ту илјите друго није
могло него доводити човека у везу са свима женама у кући. "Ја
ли се он, строго узеши, не удвара Агници?" или, како није ни до-
сага журло, да неће сачекати Соку? Хоче тако, понекад, шатор мон-
тира, као вилса, да сише крај свима рибама које насеју." А никад
исправнијих односа, и никад поштенијег човека од Мише Богдано-
вића! Илустровани његови часописи обиғревају целу варош, и може
се казати да му се скоро никада и не враћају, али пеланка зна да
им он тако позајмљује како би му младе девојке лично носиле бро-

јеве натраг. Чапови браћа-Мити, кад се с пута врти, пуну су лекова и лекарских упутстава, за господин-Васу, али палавка зна да су пуни шурса за госпа-Јелку и за Агницу.

Јевицна мала Соке је ово последње, чапове чика-Митине, можда и нехочице бранила. Претстављала чика-Миту пред другарице: - Извади читав ред флашица и кутја и исечака из новине. "Ово, ове пиљуле, це-ео Париј узима, о-одлично поправља апетит. И втло се пријатно узима. А ово, рекој ми је доктор, утиче на за-крећавање о-одлично..." Али мој сиромах тата једнако кашње, и груди га боле, и јауче кад га нико не чује. - Соке брине очи. Одмах брине очи и Јана. Кола, као права маторка, тресе забринуто главом. Она уосталом скоро свако јутро пита Соку како јој је отац, па ли му је боље. Једарец, мала сплеткара додаде и ово: - Била јуче ход маме госпођица Ната, и питала за твог тату и за тебе. Је ли, Соке, је и она хтела да се уда за твог тату кад је био удавац? - Хтела је! И још је хтела и госпођица Савета, и она... она госпа-Мара, и још друге... Лорфе! Све би хтела да буду мајчије... Агнице би их вељда све и золела... Ја, ја... Али како само може мој тата да никада не спомиње моју маму! Моје маме је и кућа у којој седимо... Ништа за то не мари госпа-Јелка... И кад тата каже, и чика-Мита каже да би мене требало водити у Веч, због овога што се кривим у леђима, она окреће разговор на друго... Нека, ништа ми и не треба, и боље би било да нисам ни живи... А ако се сасвим искривим, и будем грбава као Надица, она ћу казати тати све, казаћу да она воли и чика-Миту, и учитеља Клазите, и великог калбу, јесте, воли их, ја знам, ја вигим, а мој тата... и удари у плач, хистериџан. Другарице нуте, не теше је, зиде да Соке говори лаж и глупост. Лепа се ретко варaju; као ни двојске будале што се наису. Бесспособност развија технику, па и дар запамћава.

Најгрчевитије је плакала мала бунишка кад је плакала од

немоћи. И сада је грчала због немоћи; добро је знала да неће оцу нападати казати, и да је отац са таквим разговором не би слушао ни минута. Та немоћ, о којој другарицама није никада говорила — а другарице одлично знале па постоји — ~~ону~~ ју је највише пекло. Осећала је мале бунинке, од дана у дан се уверавала, да је она скледне заједница у њиховој кући јача од ње, свеједно што је та кућа била кућа њене матере. Нити је могла ући у ту заједницу, нити је могла борити се са успехом против ње; а имала је враника левојачица интелигенције да ту заједницу види као читав виз међусобних добрих односа, који су сви из дражили, и још, и појединачно, и у комбинацијама, је мирно ињоровали. Престала би да плати, опјелетат, у најтежем тренутку, кад би јасно увидела да је са својим осетљивим жељама, или неправедним оптужништвима, да је ту потпуно сама, без оца, без чика-Миће, без својих другарица. Отпоран карактер, као увек, прпао је снагу из своје усвјђености. Говорила би тада Сонка другарицама: — Идите! оставите ме!.. — Јега на шашице, макнога детињег тела, а унутра бије срце као макина. Ћубоморно и неприлагодљиво дете подлегало је јачем и болем, али до краја није подлегло. Борбен живот, страстив живот, ужасна је силе. Он мора бити или спасен, или убијен. Чудно је, рекло би се, да се такво нешто може казати о детету. Може, и мора, јер су хеџи људи.

Питамо се да ли је тачно утврђено овај велики писац: да политичка поступа с ћудима као са стварима; или да живот тајко чини, то је стварност. ^{Будују} Коцке, помине, кегле, лопте, врачарске карте — и, где је сукоб, тамо живот подржава супротности, а где је склад, тамо разбија, растукује, проби. Предигра живота за гробља и гробљанске кронике... Мале Сонке је истерала да се од својих издаваји, да на очиглед свих својих, још живих, легне у гроб са својим другаричама. А оне друге стране, складна са скоро свима, усло-

вима да остане везане у животу и у смрти, она је бездумно разбигјене упркос свима напорима да се нека верност, лепота и чистота спасу; поцепана, са извесним већ и насмешњиво узвалудним и жалосним појединостима, поцепана.

Најтите и најискретнија међу трима другарцима била је Јана, врста неземаљског летете, врло плава, врло малокрвна, сва свилена, прозрачна као медуза. Учитељ се тек напомиши: - Виши, веће, где си, да те не агазим. - Чудна судбина тога летете била је олицето чудна. Јана је трпеле летицу тугу због недаде и несрће свога оца; заправо због утучености његове, па ~~недобре~~ гломазе, па равнопутности, па проломе зубави којими несрћни човек није више могао да се ралује. Јана није имала интелигенцију Сокину, и није јасно разабирала свој случај, и зато је живела у сталној неизвесности. Из те неизвесности, као из сваке, долазиле су и највеће очекивања. У сравњењу са својим другарцима, Јана је носила једну светлу летицу меланхолију. Увек се надала бољем, јер је понекад и бивало боље, макар само у илузији. Постала је Јана сујеверна; веровала у добре и рђаве дане у недељи; пребројавала слова на димитрија, и по насловима у читавци. Без матере, без брата и сестре, Јана је живела у кућици мирној као завод за глувонеме, са служавком Јаном и са својим необичним родитељем. Јован Мимић је био човек сколован, чак и деровит, врло марљив, врло обиљан, али човек који није имао среће у каријери: задеко се на све истом месту чиновника у армији аустријске бирократије, на све истом месту средњег чиновничког ранга са скромном титулом и са скромном платом. Јављао се више пута на конкурссе за боља места, био заслушан па их добије, али је увек промашао, и неколико пута против далеко слабијих кандидата од њега. Зато што су неки конкуренти бивали доиста бољи, а други гори, али боље среће но си, извеш је Мимић готов закључак: ја је он гори од свих и свакога. И понављао је то и пред служавком, и пред лететом, и унео тако у своју кући-

цу атмосфери потиттености и стрха, а у себи, рекло би са, кре-
нуо комплекс инфернорности. Неко од пријатеља узео је једаред
преда се Мимић, и врло озбиљно му разлагао кула може тајав
стев да одведе њега самога, а такво васпитање његову девојчицу.
Мимић је без протестовања слушао гта му пријатељ говори; и сми-
слио да заврши разговор овим речима: - Такво моје дрижење, чини
ми се једини пут да нађем коначну разигњацију и тоталну рези-
гњацију, и да се смириш, да више ниста не тражиш и не чекаш. —
Ама, човече! Било је да су човека осудили на смрт, и већ је прел
пушчаним цезијама стојао, па спасен; па послат у Сибир; па онда
~~спасен~~ ^{сламајући} јачу епилепсију но раније; па увек сремно спромашен и лу-
шав — али, упркос свему... — Остави ти Лостојевскога! то је био
велики човек, један од највећих свога доба, и који још има да ра-
сте... ~~У~~ ја сам просечно просечан, просечно спреман и вредан чо-
век, ако сам и то. Тамо, и судбине и лудост и неправда ставише
прот на чело и размислише, и би чудо. А ја ја сам био осуђен на
смрт, мене би убили као мачку... Не знам ти, пријатељу мој, ка-
кве су то муке, и не-дао-бог да сазнаш. У себи осећам, и тачно
знаш, па радиш и напредујеш, а у другству се не мичеш с места на
којем си почео... Да, вуго се човек нађе: понекад се преварим, и
мислим, ето сад је ту! или ћу напревовати као и други људи, или
ће пођи јеђесна коначна разигњација да ме спасе; једно или друго.
После видим да је једно и друго лалеко; не могу да се смириш,
хоту да полућим, ако већ нисам...

Пјаленка је неко време жалила Мимића, тако гласно тражила
правду, неко су у питању биле аустријске власти. Али кад је све
то било узелуп, а пјаленка има да палечи, почело се у један мах,
и однегде, говорити: да Мимић можда баш и није ни тако паметан и
спреман, ни вредан, као што се мисли. Мимић је на то одговорио
~~изједи~~, за неко време, па се онда питао да ли то можда

јесте тачно; и постепено сасвим занемар. Чемуље, бени од људи, в став узима према онима који нису баш чиста крви, који су беспомоћни, али од којих он не може да утакне, и који од њега не могу да беже. С Анчом је говорио само о стварима домаћинске, и то мумирајући и погледа уперена у патос. Јана га једном запитала, чисто по спољшњој појави његова душа: - Да ли тебе, тата, очи боле, кад увек поле жмуриш и гледаш у земљу? - Не боле ме очи, него се стидим прел сваким чистим створом... Што ме одмерава? Ако саса не разумеш, разумејеш касније какав је био живот твога оца. Узбуђеним гласом је шантас: - Ја сам, знам, као пјувачка: где је пала, ту остаје; свако је обилази, и метла је обилази. - И остају је малу немилосрдно, не питајући, не мерећи, како је ћој. Па би онда темо у примраку врло ускога ходничика стао, ухватио се за главу. "Шта ја то речим? И када би требао да тадим?.. Није тешко знати. Да више мислим о животу свога детета, које настаје да живи, а мање о свом личном животу. Кад си створио друго биће, и кад је оно од тебе млађе бар за тридесет година, - ти, натраг! младост, у свима правима, напред!.. Да, али је нисам Достојевски, нисам ви очај испол патоса, иако једнако гледам у патос... Треба реагитирати, смирити се... Ту су књиге, стари моји пријатели, радост моја до краја живота." Почеко је, наравно, наспаћке: да избегава Јану, да га не би ословањавала; и све је више читao. Читao с тим да кад чита нико га не сме чисте питати нити што од њега тражити. Постепено, навикао се толико на тај живот духа и менте да је постао први менијак књиге. Читава га је пребацило на сваким другу обалу егзистенције: у сферу све нових интереса и знања; смакнуло му лични живот знатно; али га је скоро потпуно, скоро себично окојило сај детета. Лекар, сај исти лечји лекар у веровици који је имао врло велико и право искуство, јер је био лекар човек, лекар добар човек, говорио је неком заједничком пријатељу: Мимију би требало помоћи. Синоћ, најем га, седи поред леђице по-

стље — мала има крајнике — и чита. Данас у подне, седи поред Јевгеније постеље, и чита. Ја разумем да човек има, сем тела, и област духа и област емоција; али се чудим што паметни Мимић не зре да то исто имају и деца... Ноје би било да му то и кажем; али ко може вратити у други правац човека са којим је књига учинила што се њим... Први пут у животу видим, на практици, да је књига и опасна ствар.

С друге стране, систематско и неуморно читење учинило је да је зрелост и начин интелектуалног Мимића, знатно још порасла. Опазили су то прво људи који су с њим били свакодневно на послу; па онда и други; па се глас пронео, и паланка је сада почела да опет на боље окреће мишљење о свом необичном суграђанику. У Мимићу се због свега тога поново исправило придављено чистотуђе, уједно и нека неурастенична узисимиреност: да сад или никад треба некула јуришати. Првом приликом, ускоро, јавио се на конкурс. Цела паланка је била узбуђена, то јест, спокојно становништво паланке. Противник је био само један, и ломији од Мимића. Противник је прошао, Мимић пao. И млађи човек, и далеко помије спреме, Србин и он, али кандидат оне друге групе паланачких хонорацијора. "Истерасмо два гласа више!" — трљају руке победници. "Чије било лако: држ, држ, морали смо само у пивари прогурасти јом једног кандидата." — То је отворен скандал! — грео је доктор, дечји лекар. Написао је у локалном листу чланак пун зеуде "за патологију јавног мишљења по паланкама", и пун похвеле за Мимићеву спрему, интелигенцију, меријност, скромност; али, сутрадан су новине имале свак број, а паланка била задовољна што је она жива и здрава, иако ју је доктор Милутин "закачио". У Мимићу се сад сваким једнострano разболало оно емотивно: испунило се неким опасним презирањем за све, а у кући је постао нем и глув тиранин, али тиранин.

Месец дана је потрајало у кући стравно стање. Једнога дена, због слабо оцењеног школског задатка, Мимић је викнуо на ловојицу просто у јарости. Плач Јанин је био тако потресан, да се отац трагао, и, хтевши ваде да поправи, још покварио: — Ко ти је отац, добро је што си и таква. — То је уједно био тренутак па Мимић пређе границу свога очинског проблема, покушајући бар да скрене леђа личном свом животу. Нова пракса као да му је голила. Стане поред ћерчице, мишује је по глави и почне да јој прича. Све тако стојећи прича понекад врло дugo, и лепше од лепшега, одених разним школама, о људима и земљама негде палеко, и, што је Јану увек много занимало, о мору, и месецу, о планима, о школама, затвореним, које одједадреј почну да иду. Па приповедач зајути, па се смриже, а Јана онда зна да је време да иде, и оле; срећна што је било оно што је било. То беше ~~занадатак~~ пете никада се гругарицама није чалило оптужујућих некога или нешто изрентно.

Час ју је једном Соке из својих увек јасних наслућивања запитала: "А да ли тебе твој тате воли?" — одговорила је Јана са финим избегавањем, али ипак постено према свом искуству и будућу. — Мој тате не воли мене да види сваки дан, јер има много послова и много да чита; али у неку суботу... субота је, знати, мој најсрећнији ден за све, он мене прича, прича, не знам како да ти кажем, прича ми још лепше него и "Нам господин". — И ловојица сва блиста, срећна што има и таквог оца и таквог учитеља. Соке, ненуђа загледана, склања Јани косу с чела.

"Нам господин", учитељ Ласковац, и пачји лекар доктор Милутин Јовановић, били су две светlostи паланке, два дара. Доктор-Милутин, пете богатих родитеља, лепо школован, лепо васпитан, живео је у једној од најлепших кућа у вароши; сам је дао школу, сва добра одећења, јер нити он нити његова жена нису имали чврсто здравље, а најбоље је било подоста, све једно другом до узе. Доктор

је, сасвим другога, врло лепо савирао у клавир. (Обратите пажњу у историји медицине на лекаре који су били одушевљени музичарци.) Учитељ Лесковац, врло висок, крупан је, здрав човек, становао је на првом спрату изузетно стваре, не његове куће; мајуши под стрејју утекли прозорчићи; степенице, заправо лествице. Та два човека имали су не само парове, него праве вакације да буду деца пријатељи, дејчи вођи, дејчи избавиоци. Давно су ирти обојица, и сви им, њихови ћачи и пацијенти, давно смо ирти такође, али та два човека као да су се издробили у своје савременике, и од тога траје у генерацијама нека племенитост, нека благородност. Није лако децу разумети, и зато није лако децу ни водити. Али није лако одраслију децу ни водити, стално и предано, и упркос свега. Обесна деца су неподношљива; несретна деца су неразумљива; болесна деца су један од најстранијих знакова питања свему њуштву. Не зна се ни изблиза шта све трпе деца и најненаднијег узраста. Нема животне компликације у кући, или у месту становаша, која не би дохватала децу са одраслим заједно и, у последицама, била монда и гора за децу него за одрасле. Задубљен отац, као господар-Гавра; зачитан отац, као Мимић; савршена малехинска техника као она у госпа-Јелиће - то су обични задаци за децу. То може да има снагу и опасност као она која долази од кајаша на трансформатору. Учитељ и доктор, вакапијом одређени за љубав према деци, очали су да су то, и узајамно су се помагали, и врло воле ли. Учитељ је говорио: "Над видим Милутину ~~који~~ са оном ^{четвртободи} кутијом, како он, само он кури болесном детету, зацланако бих." А болесњаки доктор-Милутин, који се увек палио, рекао би "Овај нам Марко, то је право златно оствро у овој нашој бари".

Званично, учитељ Лесковац је држао четврти разред, али побровоно је првај, у једној просторији, ом њега самога измишљеног пети и шести разред народне школе, где је било мало ученика и,

у оно доба, искључиво мушки деца. То је била врста не само пропуштење, него и слободне школе. План је правио учитељ сам, и постигао замрдне успехе. Био је то човек, да иако још једногодишњак, висок, крупан, мало тежак, и необично велике главе. Његово чело, обрасло, и прна густа брда, то је било читав пењзах. Имавао је стручног знања лалено више но што је морао да има. Увек весело: кад ћак не зна лекцију, он се слатко смеје, расмејају сву децу, и малом дејствију је горе но да су га избили због нереда. Волео је учитељ Лесковац да се разбује, он, и да се разбују други њуди; и локле гог је и где могао, веловас је у срећу људи. Увек, изађе да пропете, и, као у разреду од клупе до клупе, застјаје од куће до куће, вири кроз капијице, или преко ограда, или кроз прозоре, и трама дено и пријатно, и замисља да су неимаштво срећни људи ти који су тамо оставили таму лепих јебука на столу; заденули га икону босијак; или се смеју у дворишту, а заботавили да у соби угасе сваћу, па им он превише преко ограде колико стаје то палавачко осветљење. Деци су били једини свога учитеља свакога дана. Препричавали су код куће његове описе; његове тумачења разних појава у природи и међу људима; тврдили да им, ако само лазе у школи, не требају скоро никакве његе; претстављали, са љубављу и нестапљају, како кроз оно прозорче вири само осмејај и брада Господњева. Скоро кад разред, сем Јане, дено је цртас, јер је учитељ прости суде изводио са неколико лишија. "Рец!" - врите деца. "Пас скочио на столицу, хоће да га хвати јело у тамуту на столу!" - врите још јаче. Извамљавао је учитељ Лесковац дарова деције у сваким јаким њихову узрасту; имао добре певаче, цртаче, декламаторе, рачуније, питаличаре. Ови последњи, ако су паметно и досетљиво измишљали питалице, били су избрани, као побогу у француским школама, у "академију", али то тек од петог разреда. Деца бигају, учитељ само потврди "академца".

Један од најбољих ученика, најбољи патоличар и академац, био је, у првом разреду, Мија Грушић. Лечко је због неагонских поводничких прилика закаснио мало са школом, и имао пуних тринаест година, умно био већ прилично и у четрнаесту. Учио га је, наврсно опет добровољно, спрейво за приватне испите из првог и другог разреда реалке. Мија је био син Маркоје, удовице у тај међу и покојног, вазда напитог а као хлеб доброг кантарије на житној пијаци, уједно и тутора при једној од "српских" цркава, Арсе Грушића. Умро је Арса далеко пре времена, али неочекивано блажено, на некој манастирској слави, на бденију, у свечаном појезу и великом метанисању. Бацио се био и он на под цркве, и није више устao. "Умро у цркви, ко стави патријарси" - говорили су људи. "Опростио му Бог пак ће за лоброту његову". После Арсине смрти, Марија, са троје деце, поче говорити - то је она било ново - да је пролетерка, која нема ништа по своју раду снагу, и уписа се, прве ов жени, у неку заједницу радника. "Ива, лепушкоста, време, налазила је и после и пријатеља. Али је много напуттале кућу и децу. Увек је тешко било, и остало, сложити домизлук и посед ван куће, а у ово време поготово. Преко дана рад, увече, почевши, неки дговори или разговори, и, неравно, по мушким избору, увек у пивари, или у "Бирцизу" чак тамо на вантериту. То је за ово време било и доста ново, и смело, и опасно, и смешно. - "Марија почела кол нас еманципацију жене". - "Марија шпецира, а деца како знају." "Муж јој био чиновник, писао хвите, а она, свакојако вишка, ко зна куда тумара и шта ради." Толико иза деца, а у лице је било и горе. Паленка је, што би се давашњим речником рекло, зечити агресор. Деца Маријина, остављене по читаве дане саме себи, улагатише такође у неко пролетерство, но баз икакве организације, а често и сасвим без потребе. Јве ћерке, једна млађа, једна старија од Мије, почеле "слугати" и увек, место да узму колач и-

ли јабуку, тражише новац. Мија, како је био бистар и поучњив, тешко све није радио. Имаш редовно у школу; тишперисао; прео чаке у некој издавници; чупао траву у порти и хранио попину живљину; хтешо у рибу са власником. Учитање дуже времена није за то знао; а кад је сазнао, звело је Мију својој кући, и с њим разговарао и овако и онако, и напослетку оставио да буде: или или. Мија је послушао, изабрао да се окане свега сем школе. Мајка његова се потпуно слагала с учитељем. Али Мија се највише на друштво старијих, и тражио је такво друштво и даље, но сада не уз рад, него само уз причу, уз дохолницу. Добра је страна била у томе што је Мија увек учио од старијих, било на раду, било у разговорима, које је он сам бирао: или да су корисни, или да су корисно занимљиви. Учитање се из дана у дан изменавао неко дечко своје лекције разрађује, и шта све од свога уноси у њих. Кад је лекција била о рибама, Мија је о рибама, о животу рибе, о опасностима у којима риба живе, о лову риба, умео казати што учитељ није звao. Рђева страна Мијине навице да старије друштво претпоставља својим пруговима, била је у томе што ти, старији људи, и прости и не прости, уживају па дечка или младића "кваре", како се то каже, и требало би да се још оштријом речју каже. Кад дечко поцрвени и збуни се, ори се смеј маторих. Испушења се степенују, док дечко више не црвени, после чега матори опет удаљају у смеј, само увек другим и другим смејом. Но, у школи, Мија све боји и боји. Спрема учитељу што треба у млађим расредима, и учитељ га, у велики, зове својим асистентом. Нова част већ рангијем академцу.

Некако је отједиран избила код Мије потреба да се дотестије, те се кицоми, сасвим туђа потреба свој осталој деци која су још живела за игру и јурију. Исплакао је Мија код матерे сасвим тугачке панталоне, не само преко колена спуштене. То је, у основној школи, било смешно. Учитање је протестовао; први пут без успеха. Капутнић Мијин раскопчан, ^{јунакарске} мушка копуља, понекад и

врста кравату. " што је најважније: тврде, добро утиране маншете. Марија га је и бушала због тога, али му је и чинила по зори. Те маншете, то је било најсмешније на њему од свега, али он их је тако пабилно носио да је најзад смеј сасвим изостав. Опетило се, даље, да Мија, ако не баш ногује, али чува руке: прсти му имају, како је раније било, умрљени мастићним разних или свих боја. Коса, већ и ограниђена, покиживо очешњана; четири мало извучене очи, крупне, светле, понекад мало суве очи. Једнога дана, поправљајући на глобусу испизана слова, он се потуши учителу да му једно уво једнако чује шум, и да га помело боли глава, "час ту, час ту". Учитељ одише сутрадан с њим код доктора-Милутина. - Неко да ти кажем - спопитавао је доктор учителу као су остали сави - лечко је заседа здрав, углавном, али можда не више што је отац његов забочавао у њему флату ракије. Много вадухе, талесно вежбање, и, касније, врло умерена храна, и, дакако, више но умерено, или никако пите алкохола. На то последње треба нарочито пажити, јер, како сам чуо од жене - Марија ради код нас понекад она, Марија, има о питају, како за себе тако и за своју децу, сасвим супротно мишљење од ~~кога~~ мога... Лечко је побар, врло побар, надам се да ће слушати мене и тебе боље но мајку, и да ћемо га добро упутити. Паметан је некако и сувише, право да ти кажем; некако матор... Ти можда и не знаш: он је долазио код мене због чулног неког повраћања; а једаред сам га напао близало у несвести. Не пите, него живчани поремећај. Сувише рано; морамо га чувати. Иначе, знати, могао би да се понови онај почетни случај у лекарској пракси: да отац умре у цркви, а син тамо где је отац требао да умре.

Мија је одувек ради петкао по разредима, а сада нарочито по четвртом. Амбо је долуше сваки час после: да опреми слике, молеле, глобус, неке справице за проста опите из физике. Не може

се казати да је са тима другарицама разговарао више но са осталим ђацима, али се може казати да се академцу и асистенту попела слава у главу и да је најавите волео да на ту своју славу потсеће левојчице. Стане пред прву женску скамију - тије врло кратковиле левојчице - али, право рећи, говори другој скамији. Или ставе настрад пролазе између скамије, замести манисте, и чека да се скупи прујство око њега. А кад се скупи, поставља пирање из лекције, гледа задатке, казује имена животиња на сликама, ода понеку тајну господинову у вези са малетом у околину, или и подаље, бродом по Дунаву. Сока је понекад постајела тако мива у разговору с Мијом да су је другарице трзале за кецељу; а Мија би опет постајао најпажњавији кад Јана, стидљиво, пружи свој веничко слаб цртеж. Знадо се да Мија брине сталну бригу о њеним цртежима. Некада поправи, некада нешто доцита, некад узме Јенину руку и воли је. Онеј се орхо кад је једном, цртајући на тај начин разбацину сламу, Мија повитлавао и хватао Јенину руку као мачак мишје, а слама се медутим дивно зацртала. У том би зазвонило звонце. Деца журе на своја места, у ставу су чекања да учитељ уђе; а Мија још не полази у свој разред. Учитељ ушао, мало упитно погледао госта у невреме, али гост стоји. И било је некако и смешно и мало непријатно кад учитељ дохвата Мију благо за ремена и преведе га преко пруга. Занто је Мија остао у туђем разреду после звона, нико није знао, па вероватно ни он сам. Кад дечко почине, или мисли да почине прелазити у одраслост, он се ужасно забавља у манирима. Учитељ је то, наравно, знао, и он је свога јуначина добро разумео, и љубазно га испратио рекавши му:

"По виђање, Вато."

Као у свим четвртима, у петим и шестим разредима, и овде је било вребање, слутњи, записа на скамијама, цедуљица у чеповима капута, добаџавања неких речи из гужве кад се не може ухватити

ко је добашивач. Било је у ходнику кокетерије, било дечачких галантетија, било малих трка двојице око једне девојчице, било вишаких заплета између пријатеља: ко је јачи, ко је храбрiji, ко није никада изневерио друга, и ко јесте. Јани су мушкарчими често нудили алву; Кода је већ двапута избрисала на њиховој скамјији запис: "Соке золи Мију, а Мија золи Јану". Соке је спет наплацелују у цепу свога капутња: "Кода се никада неће удати, али ће се њен љос оженити". Ни Кода ни Соке нису ништа слале. И ту је њихов учитељ учио како се треба држати према љубавцима који поручују поруке а не смеју да их потпишу; нити да саслушају, вати га "приме" одговор. Рано почине и та гајост у човеку. Учитељ је за време одмора ушао у пети разред, и на очиглед неколико дечака мирно избрисао са табле њему лично упућену врло безобразну потпуку, заправо питање. Много је знао и умео тај мариј, одлични учитељ. Срета он по паланци не једнога од својих некадашњих ћека, који би пропао у земљу од стила да му се спомене шта је некада писао по клупама. А срета не једнога који и даље пара анонимна писма, и не црвени. Шара сам себи по глави гал, и не црвени. Иако јак Лесковчев потезао је он за туђе звоно тамо нарочито где "слушнија" има да лети са спрата доле. А касније, бездунно избио дечак који је на његовим вратима звонио узалуд. А касније, ко зна, можда ће погинути на улици као демонстрант за бољи живот слушнија. Учитељ Лесковец је све то знао, и брисао с табле ћутећи; и једанако пресретао и она што црвене, и она што не црвене. "Од блате је човек научићен, мој доктор! Имам децу, имам децу. Знамо." — "Не рушите лепо клупе, то је крађа. Испиште што ходете на табли. Ко први види нека избрите и ћути."

Једнога је дана дошао Мија у школу, па и у четврти разред, без мањшете; чист и уједан некако као питомац из сиротишког дечјег завода. Лепо је изгледао: уредан, паметан, миран. Деца се омакајуши око њега. Извадио је из цепа кесицу бонбона и дво-

им да се редом служе док све не поједу. - А ти? - Ја нећу. - Откуда ти то? - Мајка ми је дала кад се пре петесет дана преудала. Чувao сам част за вас. Са потпуним тајком лаца се без изјавног питача разговара. Мија, са трима другарицама, са експертизом, повећате по сандуку на којем је стојао учитељев сто. - Удале се за најважнија страже и апсана, у полицији. Преселили смо се сад у приватну кућу, и много је ту лепше него тамо где смо поседа становали... А он је много строг: одузeo ми је слике, и камење, и друге ствари... Узео је и моју кутију са фарбицама и разнобојним оловкама, што ми је лане, за Нову годину, дao Господин. Како то су гospодска после; не тегли се преко губера. Јаси разумео? - "Разумео сам" - реко сам му. После ме је оставио, мало после ми дao леп котлић; а мајка ми је вратила кутију са фарбицама. Мија устага, па опет села. - А синој каже: "Иад свршиш шести разред, отмак у неку радију. Лепо питеш, учтиш си, вредан, па ће да те види бог. За годину дана ћеш и плату имати"... А момци у касарни кажу да је штете за мене да напустим школу. Он не зна да ме Господин спрема за реалку, а мајка моја ~~умрла~~, и бути. Како ће све то испости? Нагам се да ме Господин неће заборавити... А они момчи у касарни, не унеми ни да кажем како су добри, таље се са мном, понекад се и играју, као га су деца, а понекад разговарају преда мном као да сам ја већ човек. Показују ми оружје, причају о скитањима и о лоповима и о тверцерима и клијонима... туже се да је полициска служба тешка, па је виша често глава у торби. И зато, кажу, мореју помало и пить... Каплар Радован прича ми, каже, "Претвор очува двојица су нам старешина погинули." Једнога је заједно пижан апсанник, чису га добро претресли, имао је вож. "А ни до данашњега дана нико не зна ко је из путке убио оног другог, док је обилазио патроле. Дум-дум, и готово, ода млад човек под земљу"...

Левојачице гутају рачи. Чују нешто сасвим ново. Мија расте

у њиховим очима; некако им је сасвим, сасвим дружији. У исти мах запиташе и Кода и Сока: - А да ли ти видиш и оне што су затворени? - а да ли има и женских у затвору? - Јава трепти: - Немој о томе да причам, Мијо... Је се бојиш. - Кад се бојиш, немој слушати! - пресеца Сока. Мија, пун искуства, већ даље прича: - Прозори на апсанама су код нас сасвим виски, и гледају прево у валију, где сви пролазе. То је, треба да знate, само полициски апс; в тамо паде, у Суду, тамо је друго, тамо су тачнице. Код нас, кроз гвоздене шипке не проворијама, све могу да видим... Неки апсеници цео дан нису у апсу, раде по згради, и већ су и моју мајку слушали, и тако је као да и нису имала криви. Можда и нису. Они и певају. Ја сам већ знао: који певају, ти нису нико криви, и сутрадан су већ и пустени. - Зато су их онда затварали? - пита Сока. - Зато што су скитнице, немају куће, иду у крчму, опију се, туку се. Па их после апсе, па-протерују, па опет у апс, па селе некуда даље, немају своје друштво. - И ја бих волела да сам скитница - барјачи Сока обема рукама. - Ти си госпођица, Соко - тумачи Мија - или да знам да међу скитницама има и женских, жене и девојака, како Радован. Мушки су затворени још и зато што краду и тверцују, а жене увек само зато што скитају... Ух, како су поцепане те жене, и пръзве, и ружно говоре! И мени је једна дозволила нешто ружно, или је докла стрела и грлила је. ~~О~~ она се смеје, и... остави!.. Чуо сам ог стражара да и туку оне апсенике који су опасни, или прете. Пре неколико дана неко је јеукао, и је нисам после могао да спавам дуга, све се то чуло код нас... ми смо сасвим близу апсане... Пре смо становали врате до врате са баба-Јоком и њеним малим унуцима, и сад прозор до прозора са апсеницима. - Мија се маторо засмеја. - Како се то одједњарел промени, као да нас је котава пребацила где никада нијмо били... - А да ли носим апсеницима понекад да нешто поједу?

пите Јана. — Носим, дабогме да носим, и хлеба, и сира, и шта имам, само морам га се чувам да ме нико не види. Не сме се се јевницима разговарети. Али ја разговарем. Пре неки дан су ухватали на вештину лудака. Чео дан је тражио перја да ишће у гувањесу. После су га одвели у лудницу. А има сад један што је убио жену, ленци му не рукају, и сад је затворен, и сутре ће га превести у Суд. — Тамо је тамница, је ли? Како је у тамници, Мијо? — пита ~~Јана~~, и сва дрхје. — Не знам. Писао сам и ја Радована. А он каже: "Не питај, и прекроти се." — Јана се крсти; сви се смеју, али некно. — Отосли се, Мијо, што пре, молим те; и нех је слушат шта у ~~касарни~~ говоре; и немој да идеш ког тих у кафари, немој, молим те! — Нико се вите Јани не смеје. Деца осетила, за свој начин, непогрешан, како је велики простор где живот не веза. Ухватила се, као обично, испод руке, и стегнуле се у клупче девојчице. Деца. Како се самртио уплаке од приче, скрије, од мине, а шта све мореју да трпе и да претуре.

Сваку једнога јутра један ретко непријател, никаде до тле запамтеш дан, за учитеље Лесковце. Мији је на одмору пошлио, повраћао је, и осетила се ранија. Тог истог јутре Кола није дошла у школу; поручили су њени пољаци из суседства да су Колу заболеле очи. Сетио се тада учитељ, а и деца, како Кола већ по-славно чујно кризи хартију при писању, и брде штампане редове. Соко се омак сетила, тачно, и примера: у Чика Јовиној песмици гвапута је за пруги стих везала четврти, и испао је несмисао. Соко је тачно поновиле тај несмисао, и слатко се наслеђала. — Не смеј се, Соко, сага кад знат оно што онда мисли знала — ~~како~~ учитељ. Соко почне да плаче. Учитељ се тада сети да је она тоге дана већ дошла у школу уплакана. — Таман си се ти мало развеселила, а је те уверено... Хајде, нипа није било... Али ти си већ јутро биле тужна; ховем ли да кажем, звјето? — Соко ћута. Тута —

учитељ је добро разликовао Сокина ћутаље - тврдоглаво ћути. Учитељ је само помилова по глави, престаје даље да се плакају говори. Сока се на то још једаред загришу, али, као да се одјелном нечега непријатног сетила, намртви се и уздахну дубоко.

А било је у ствари то да је синој направила мањем већ другу сцену ~~на~~ тога дана, с отац, ћут, дохватно ју је, и, што никада, али никада, ћутнуо је. Девојчица на то хистерично вриму, и баци оцу у очи ћуто и крско, питаме: - Ко те је научио да тучеш дете, рођено дете, а никада миси ни крај ударио! - и излете из собе. Увек би на врхунцу сцене бежала: завршетак сцене је увек био њен пораз, и то је знала. Госпе-Јелка, присебна као обично, простираше примила им ту сцену. Извила је за Соком, и после десетак минута је неговорила, или немолила, да одмах иде и оцу се извини. - Што пре, Соко. Ти си паметно дете и знаш да си оце уздудише, и да он то није заслужио. Имат оца какав се ретко има... чувај га, Соко, и воли га. - Помирили су се бров, и некако сам троје, што је опет ћутило Соку. Али добро је спавало после буре, и тек сутрадан се опет сетила темаре, и осећела да је цео логаћај паче. Но и то је нестало кад је чула да отац тога јутре опет има температуру. Путем у школу гутила се од плача, и тако стигла и у разред. Истога јутре, Јана није донела ни пропис ни цртанку, и није знала лекцију, и ово последње је било тајко чудо да учитељ умало сам није пропао у земљу од стигле.

~~то "после" је једине философски аналитички појаве времена~~

После, после, како то већ бива, све се смирило; а што се није смирило, то се затрпalo свакидашњим и уобичајеним. Теказ је увек витам невоље, але, болести. Кад започну, ударе по превишу врло енергично, да би било потпуно јасно да су ту, и да је можда најгоре почело. Затим, следује обично најбољи облик најгорега, како би се човек спремио за мање добре облике, разноравне, који се после ређају. Па онда, тако, са променама бољега и горе-

га, настаја навике, навоја постаје обичност и програм, док болест, или зло, не измене где крајем је што су и почетком. Ипак, према томе, и даље улази у касарну, или не повраћа рекију и не прими хевојицама о апсу и ²апсеницима. Јанин отац је поклонко ћерчици једну од најлепших својих књига, са ишого слике уз путопис некога путника по Африци, и врло стрпљиво јој је објашњавао мале и регистар слика. Господин-Васа је за осам дана добио килограм тешине; и благодарно је гледао у госпа-Јелку која се бринула о његовој исхрани; а Соня је блажено гледала у оца и - Знаш, Коло, после оног чуда молила сам Бога да мој тате сад сваких осам дана добије по килограм. - Само су црне власчири на лицу мале Коле потсећале на оно јутро, али то је засађа био најбољи облик најгорега. Сирота Кола: крупан нос, и две великие први колуте најделичнијим обрачцима - било ја и смешно и туга то по-гледати. Ђаци, немилосрдно заливкују, а Кола, помирена и сада као увек, признаје мирно шта ју је схватило. - Не видим добро. Сместе ми светлост, и видим пљао над жмуријама. И боли ме понеколико глава, ~~и~~ ту, у потиљку. Ако плачам, мама се љути... Рто.

Већ се ово-оно и поборавило у школи, и када је највише сметало необично врело лето и деци и одраслима. Једнога четвртка поподне, већ преј школски распуст, притиснула је ^{дима}страховита врућина. Були су пролазили, ако су морали, са некваженим математика на глави. Ђаци трију виших разреда основне школе, који иду у школу и свако пополне, безмало су сви изостали. Лунав као га кував, зова му шута. Сев свет је на Дунаву и у води. У четврти разред, од девојице, дошли су само три другарице и Господинова сестричница. Већдух је гушио већ од рене зоре; сунце пришло; од јаке сунчане светлости Колу су јаче болеле очи и дете је једнако жмутило. После првога часа учитељ је вратио кућама сву децу. Коли је позајмио свој велики китобран да бове заштити очи. Нарав-

но да су се све три другарице стрпале под шатру. Када у средини, а воле је, некно, као неку слепу стагицу, Јана и Соне. Учитељ гледа за њима, и смешно ју: испод огромног кипоброка види се само три паре танких, малих ножица. Па му одједаред дошло нешто тешко: ученици му се, напротив, да та деца још никада нису биле смешни. Ето: по врућини, саме, мале, дриже се под руку, штите се, воде се, а над сваком од њих стоји неке сасвим прукиња сужбина... стоји им, као свима људима, можда и гуг растанак, и, можда, једнога дана, скрет^{ненак} и изверица да је било што је било, у потпуности. "Баш ми је мило што их гледам под тим амрелом, отиснуте као три тибъничице... Еј, децо, децо... Одонте за угас, на Лунав... Тамо је данес велика цела моја школа..."

Паленка је домаћа потпuno опустела. Што је гол могло, отишло је у воду. Наравно, многи леже код куће, главоболни; не-пливачи се преврђу у врбаку, на хладном мују; мало даље, читаво тице рибара спава и сви се у сну бриму оловоја. У порти, у парку, само муве зује. Око пет часова, једва, потеравши облаци, падоше никако по варовници, на сваку кућу најахао по један. Издалека грмљавина. Па муње, као укрушене дугачке сабље. Па онјај олујни ветар који је тако нагрео да се никада не зна откуда је помао: у лину улице, Господске улице, загимила се пратина као ол велике неке чигре. Лунав нестасо. И онде, ветрина хладострука. Полетеше испред реда метле, блехане тепсије, намоти умета, котарице. Искочиште шегрти у лов за робом, и онога часа сви и несталоше у страшном пљуску. Толике се вода ливе, да је хуборило по авлијама, а по крововима стојала врста ратне лупњаве. Па одјечном, као у оркестру на спуштену палицу, тонови ослабеши, инструменти се разделише, и само се чуло неко лебело гргође вока из препуних олука, и тамо, са пијаце, цуркав шум од правилног уливавања течности кроз трапетке у канаде, па у Лунав. Разгалило се одједаред. Ах, ех! у-

живљање! Само се по малим местима може видети како се свет после чепоголе радује, скоро кликне што још није крај животу и весељу. Чести су број нове врсте пумова: трк босих ногу; тантеркање дрвених судова и лопата да се начини олушица у тесту од блате и ћубрета и покидање зеленила, те да се покрене и пожури дебела мутна вода по којој се још недавно замаснили крупни меухури. Започињу ~~коштате~~^{ујаске}, питама: сви живи и здрави! Неко чак и псуја, или се осећа да није озбиљно. Граја расте. Човек, потпуно је од страхе ћутао, воли да виче и говори више него што треба. Лене учас начинила је новине чимце, и чиме од радости кад се неки чимац сувише промочи, отежа, полегне, и бујица, како већ ма-
лаксала, са радом понеса брзоколом.

Разговоре и грају пресече одједном вест: три гевојчице су нису вратиле с купања пре олујине, а и сада их њигле нема. Лене из њихова разреда знају само толико да су последње стигле на купање, под великом амрелом све три, и да сада више нема никога ни у купатилу није обали. Кроз главну вест, некако као звјидуцикоз ветар, укрштале су се разне друге врсти, и мишљења, које су сада полазила од одраслих. То што су одрасли говорили, било је пуно бесмисла: према тим вестима или мишљењима лене су се бар на четири разне места удавила, или се уопште нису удавила, или уопште нису ни полазила на купање. Наједаред неко викну: Лену вон-се! Па неко други: Лене иду! Али гевојчице се нису јављале ни митве ни живе. Растрчала се полиција; крај обале се преше чамци и товаче у њих чакаје и рибарске "волене лампе"; капије не триме погођеним кућама неко време су се једнако отварале и затварале. Момчи из две радије појехаше које и појете уз обалу. Господар-Ги-
бра је то пред саму ноћ трчао од своје куће до реке и до куће других гвеју породице.

Ноћ паде. Нико ниста не зна. Јунак шуми, наплазе увек но-

ве и нове воде, и на њима, веравно, ни знака ни трага. Разговори по паленци бескрајни: о лецу, о породицама, о купатилу, о Богу. Чим се утврди несрећа "за коју нико није крив", потрча се Бог. Љо поноћи је било пред кућама света, и посета по кућама. На олједарел оно што се зове - чистац. Шкоцају капијици, кораци брају. Занимљиво би било знати из које цивилизације или религије је остало "глухо лоба" баш у поноћи. У поноћи се по паленкама и изнад осети "глухо лоба", а после неке несреће, или злочина, јом много јаче и јасније. Ломајши се и по тренутку врана да види је ли капију закључао, јер се "жене боје". "Угаси ту свету, чимкиш као на гробу." На магистрату туче дванаест; те воћи цела паленка броји ударце; и не само у једној породици ћуди налазе се је "дванаест" ужасно лугачак одброј, и мисле да би то требало некако реформисати. Најзад мир, палевачки мир, аустријско палевачки мир, где давно и јавно није било ни побуне ни рата; и још и онај карактеристични палевачки мир који настаје кад се паленка истински престрахи од нечега крупног и ретког, али још увек не толико потресног да се у леној тишини не би могло заспети, и сутира овно устати, и регуларно палевачки функционисати.

Чим је сутрешњи, миљак, опраз, сунчан дан свануо, летају око несреће, бозе рене нагађања и комбинације кренуше у свим димензијама, утолико виште што су трај погођене, куће остајале у необичној резерви. Обе радије затворене; код Мишића капци на прозорима, а Мишић није дошао у кавцеларију. Служевке се не појављују. Чак је и полиција необично заопочана. "Запрена су то посла, кажем ја вама" - вели неко. "А ја сам вама то казао пре него ви мени, молим лепо да се то зна." - Пауза. Она двојица се глажају право у очи, са изазивањем: који не од њих смети превалити преко јаснка виште и јаче. Уздрихали су се. Доктор-Милутин пролази, оборених очију. Неко га пресрета, искретно, радознело,

79

бутећи. - Могу вам рећи да има и четврта погођена кућа: учинео је нестрије лаце. Не могу да га сматрам. Ван себе је. "Нека сврши школску годину како знају, је не могу стати прец ову превну клупу." Углавном се у целој варошици осећало уздржавање. "Сувите је много и страшно" - рекао би неко поштено и искрено, и јурнуо улицом даље, као да беше од тога што је тако много и ужасно. Један од ова двојице пресечених дуеланата отпуштио код куће: "Наравно, господин-Васа је Кредитни завод; газда-Гавра позицијује м, мора се признати, дискретан је човек; а Мимић, Мимић није некаква ватна личност, али ћега, божје-прости, некако брани оно дивно његово дете - брабљаво одједашре умуче, као да је сам себе пакију у врло малу своју важност, па можда и у срце.

Тако три дана. Нити се што види нити се што чује. Новине се ујутро разграбе: чиница. "Неће их никада ни видети" - "Мора их воле изабрати". - "Уте има да избаци - пену - мала деца." Па се опет првакије прави разговор. Паланка тешко поноси погрећај који нема реп, свеједно да ли је несрета или срећа у питаву. Јом један чак, четврти; тада се нека госпоја јавила са одређеномјом бриром: - Ами шта ти ћуди, тада затворени, једу! - Друга госпоја развуче усне, са првим сажаљењем, али за прву госпоју: - Ала питам! она двојице газде, да си жива и здрава, и никог и сандуши пунји и препунји. Имају чак и сваки свој бунар у авлаји... Мимић, то је дуга ствар; и прво је чудо да се Ана ће не видети-не пијаци. - Иво да је то чуле, госпојице Тринчић, компанџица Мимићева: попала се на прво, и не узалуп: једна прса повезана глава, Ана, искрсну изметају двојих власте, и са кокошком у руци и слепим фењерчићем, замаче у потпуности. Мало после зачу се брао угукан ропац заклане животине. - "Немају меса, веравно, ко би га и имао не ову зрубину... Да није отитла банком-кокотика? Ана из једашре рече: Немам једно пиле у разетви, а ове Банкоке не да прстом вернута, а кемо ли захлати...

"Сачувати саклона" - пецину неко у срце и госпојицу Тринчић - "што каку: сузима је отратно. Одједаред, као гром, и јом горе: нити си што видео ни чуо, а леце нема" - носи госпођице Тринчић завиђачке мердевине и медитира.

То, смрт без уебуђујућих сцена, без свједока, без једног хрипка, без сува - то је варотицу и страшно и збуњивало. Затеглају се ћуди у своју дешу и премирку. С друге стране, ~~тих~~ се, не азеју - као ћуди, забога - како да се држе према супраћним који су се, ето, затворили и кута. А не би знали како да се држе ни кад би несретни ћуди одједаред остали пред њима. - "Шта знат, пок леце нема!" "А шта ако су живи?" Прекину се најзад то стање после пуних осам дана: он љубљене леце остали скоро само постури, једно клупче, као да су девојчице биле везане или се грчевито загрлиле. Породице се споразумеле да лецу не растављују, да их сахране у троједном сандучишту у заједнички гроб. И узалудно би било, можда и немогућко, растављати и састављати оне kosturičke за посебне сандуке и посебне породичне гробнице. "Ни умириле, ни умрле, прости нестале - пантас је неко за погребом, који је, погреб, према свему чудноме, морао бити што је био, необично једнотаван и тих. Школске деца су имала мирно, запрелажеће што цела једна скамија може одједаред да умре. Госпа-Жила, мала и ситна, једве се распознавала између својим синџићима. Госпа-Јелка, увек тактична и одмерена, остала је код куле, болесна. Ни Агзица није имала за погребом: скоро испропена, "не веће се да иду на гробље". Господар-Гавра носи пакет свећа и велику болу зејтице. - "Дали му само зелена кепеља" - пантас неко. Господин-Васе и Мимић, иначе баш не најбољи пријатељи, иду један порак пруготре, али сваки загледан у своју таску. Над гробом је неколико речи свега рекао учитељ Лесковач. Већ су сви мислили "да је готово" кад учитељ некако дубоко из срца завапи: - Јули, браћо, да ли ни-

смо сај који смо овде могли што учинити да нам покаже та добра лаце, или је морали тако бити!... Пре осам дана, када бића, панес прегрим ситних контица - неће им бити тешка земља, а ни оне неће земљи бити тешке... Чувајмо децу! Опростите ми што тако говорим; ја сам учитељ и друг мале деце, ја знам како су заплатени и осетљиви животићи мале деце - ... Сармен или несврштио учитељев говор, три свештеника, сви заједно, брзо, скручише гомиле ~~такове~~. Неки људи набраше обрве, да ли због учитељевих речи, или због по-новске офензива. Жена су плакале. Почео да јецају нека деца, а Мија се гумио од плача. Господин Васа камље. Он и Мијић ухватили су се сала испод руке. Спуштање троструког ковчежника у земљу било је јасно. Обојица очева гласно јецају; газда-Гавра, блед као крпа, заборавља је да свеће раздели сакупљенима за време опела још у цркви. Три руке свештеника са три грудиће земље. На овде свештеници буквально на врат на нос скилдају одјеће и бацају их по шивељаку. Јуре, њих, само њих, чека фијакер. Ђаци из петога разреда, у стихарима и са чиракима у рукама, стоје поред раке; а нал су се сви разинли, примакоте се на сам руб раке, и гледају онтре у гваку. Мушки деца, зове и да знају, и да памте, и да осете. Сасвим последњи, још стоји пред гробљанском капијом учитељ. Зекорак не пастане. Све већи размак између њега и гробље, и деце. Последњи пут, сасвим последњи пут их је виљео под својим кимбраном, а сад, сад су све везе прекинуте, а он је ту децу учио и научио да читају и да пишу и да ради. Заплаче се горко. И чисто се презу цело гробље. Само за тренутак. У паданији нема гробљанске меланхолије, сем понекад, пре ваче, кад у току дана није било погреба. Погреби у паланци: ~~ко је~~ ~~и~~ богаташки театар, или спротињска посала. Гробар с лопетом и момак из Погребног пале цигарете. - "Сем, када ће сачувати свакога" - покушава да остане у стилу момак. "Семо, чини ми се, за онакво газде, сахрана је била и сувише клот."

Данима после погреба паланка се још није смарила. Шта хо-

ће? Хоче да види ране, иначе јој је тешко веровати да их има. Јанка Богдановић се и брени и прекорева. - Ами имате ли ви душе, знате ли ви шта смо доживели! Није то смрт у три куће, то су три смрти у свакој од трију кућа. Не зnam ишта! Васа је болестан, и не примају. Мимић иде на посao, али кући као камен. Кол Гавре, знате, запалило се буре петролеја, и човек има и жесток и атету... - Паланка је имала нешто узвијањности и стрљање да јог почеке оне који ће на крају имати проговорити и показати ране. Али Мимић! тај никада никоме ране показати неће! томе се мора судити! "А гравији филозоф, зна се, чита. Но њему, можемо сви поумирати, и могу сви мртви поустајати из гробова, он чита!" - Али кад се сазнало да је Мимић поклонио у Лом за смрту децу све Јевиће, од прваке до постоеће и постезине, мале пушки. поче да напади на другу страну. - "А хоће ли сад господин-Васа поклонити Сокин мирас?" - Жене се погледаше, као они муткарци кад на седницама питају: Име ли ко да гласе против? - и она откликаше главоме спонужије ишто се икада једногласно гласало... Да, пусто је позвани багаташ и капитала. - "А кад си већ потегнуле реч: Шта је сада са тестаментом прве жене господин-Васине, Сокине матере? Она је одредила најочиглато располагање са њеном кућом и виноградом за случај смрти једне господин-Васине, или смрти једне или обе жене искрније... Да ли неко води бригу о томе?" Жене опет једногласно откликаше главоме.

По паланкема, сас у поноћ, има још једно глухо доба, а то је у полне. Има поноћне тишине, има иста подневне тишине. Често је у поноћ, пусто је у полне. Има паузе живота у поноћ, и иста тишина пауза у полне. По паланкама, замор и дремљивост јављају се извапута у 24 часа. Зато је већа у веровици тако мало концентрације, јер концентрација тржи неуморан напор, и скоро надчовечко истрајавање. Без концентрације у себи, паланка живи са данас до

сутре, од самих "нових" догађаја, од чињенице једне једине стварности. Новине падајачке, то је напуштана опитпознатост. Падајачким је потребан туђ живот да се освеже, да се прогуже, безмalo рећи: да се пробуле. Отуда појава, и неверозатна и стратна: да људи време своје, макле своје, дају туђим животима. И шта је ту на крају крајеве, главни узрок, и шта је све последице тога узрока, ако неко зна тај узрок?.. На тај и сличан начин често су промагователи доктор-Милутин и учитељ Љесковац. Доктор је имао велико искуство, стечено и на деци, или верочито на одраслима. - Је лечим децу, а упознајем родитеље. Идејним дете, а видим да родитељима у повијешему нема спаса. - А учитељ је имао огромно искуство радији и живећи једнако са децом, с правом, малом, летењском децом. - Деца, мој докторе, то су људи; и то бом до љовечанства. И деца, као и одрасли, говоре и раде глупости и лажности, али само деца могу подиривати врхове племенитости, и бити у тим тешкотинама чисти као анђели. У старијим разредима те моје мале народне школе, ја сам ти доживео музичита измирење правих непријатеља - непријатеља због родитељских непријатељстава, не заборави! - доживео сам коначна и свечана оправдана увреде, кад су плачали исте сузе увређени и узредилац - доживео сам разногаџије до краја, до краја, тоталне и сабиљне резигнације можда за цео живот. А о потреби пријатеља да и не говорим: не може један без другог да живи! А о оданости пријатеља такође и да не говорим. Твој Ботико, сећам се, хтео је да физички насрне на мене што ни сам посте близо, одмах, увице чист поступак његова друга и пријатеља. - А шта буде после од такве деце? - пита доктор. - Буду одрасли, онакви какви их ти боље познајем него ја. Ти улазиш у куће кад његово величанство бол завладе, и видиш "хероје" изближе него ја. - Па шта је то онда? свет натратак? деца **важеју**, људи не важеју? - Којим се - вели учитељ - да такво нешто и јесте, верочито по падајачим, где нема самоће, нема стојања преј огледалом

због савести, нема концентрације, нема свог живота, своје олговатности. Рекох ли ти то већ толико путе... и то се онда наследује кроз хре и кроз обичаје. - Ти видиш децаја свет, и зато видиш уско. - Учитељ отресе глазом енергично, и одједнарел, по свом обичају, засмеја се: - Знаш, мислим да би школе онда већале, кад би у јединима оправили училишну, а у другима деца учила оправле. - Лобро, не дак своје, али... зар није било, и биће, ванредних људи пореклом из пељанака, и који су остали на раду целога живота у пељанкама. - Наравно, али то су појединачни случајеви, индивидуални програми живота и рада. Светци и хероји идуци никада из престонице. Те, такве људе, или вокација усами, или невоља усами; концентришу се вељано, и онда, ако су снажни, свеједно је одакле су пореклом. Овај јак Мимић, мислим, не да се пељанци. Ја га много волим, и врло радо с њим разговарам, али он се не да ни мани, и право има! - смеје се учитељ. - Само, код њега су, изгледа, тешко организоване лепе снаге: нити може да се откине и бежи, нити може да се помира и срдачно слухи људима у месту где се нашао. Има полукућу једну велику издавину: нит је доктор, нит је учитељ, него аустријски чиновник. - Да, да, - загледао се доктор у човеково изванаше - да, има Мимић ванредних способности, честит је до срди, али нема те особине вокацијом сјењивање, упућивање, одређивање. Питаш је сада: где је вокација: у природи човека? у неком дару његову? у професији? - У крви и у традицији, докторе! Доза, па ровитељска кућа, докторе! Па још - опрости што улазим у твој речник - и још и оне вакцине које се зове култура. - Па Мимић је културан, културнији од мене и од тебе. - Он мене сигурно, од тебе, не знам, али у његовој култури недостаје свет, свет ван Аустрије!.. Не рекох ли ти малочас да Мимић не уме да бежи и побегне! - Свет, да, свима би нам требао, свима нама Србима који смо се овде доле стиснули као на дну цадијке, у овој великој пржави, културној пржави.

врт тамо негде готе... Али, видиш, Мимића бије још и несрета. Срећа и несрета, то су фактори живота и у животу влажате, и у животу просјака. Изгубио је жену у вејгори час; друштвена и материјална немоћ му убија дух; и сад још и та ужасна катастрофа са јединим дететом... Може ли се, Марко, такав сложен случај, сложен почевши од Аустрије и спривешти са Пунавом који дави, може ли се све то сложено свести на један, на неки једин узрок, као што ми, лекари, а, мислим, и ви, воспитачи, погрешно верујемо, и узводу тратимо? - Мислим да су постављао тачно питање, веома питање, или тешко питање. Често сам мислио, гледајући, овако по поплавички, у животе других људи, па је, у овом чину, и у Мишићев живот, рекао бих да је Мишићев живот сав ог последице. Он разнородних последица, а нико не може знати узроке свих тих последица... Узрок... а шта је узрок том узроку? па све теко падне, у бескрај... Имагаје да је узрок слушајност, а последица стварност, намалост. - Ја сам мислио да је то само ког нас у чешици тако: поплашили се који, слушајно; два човека се напуклим лубњама, стриктно стварне последице... или бије да је уопште тако... да, да, узрок слушајност, последица стварност... Само тако се и могу докторски весити једно за друго; иначе, како ти рече, краја, неиме!.. Такле, оками се узрока, него дохвати последицу за врат, и, ико се игда може, пртјени угрю живота... Кади оном Мишићу да беки - рецимо у Бразилију, далеко од Аустрије - смеје се доктор-Милутин. - А как си већ тако добар да лекаре и вас воспитаче некако спречиш, да те питам шта ћу ја се овим мојим, или шта ћемо обожића са оним најим Мијом? Ја осећам да се у јему, или с њим нешто логаја; да му прети нека, рецимо, слушајност, која може постати узрок некој последици. Није дечко више здрав како треба; није вите паметан како треба - а узрок нејзиним, а кривичне, мислим, нема. - Потом га сутра кол мене у ordinaciју... или смеја се доктор оним својим благородним смејом који је тако до-

бро чинко његовим пацијентима - или му саветуј да заједно с Милћем бачи у Бразилију... А сад, за растанак, после оваквога не-тог разговора, да ти кажем још нешто, велику моју утеху: Човек има срца. И у падању човек има срце. Ја верујем у једину аристократију, у аристократију човекова срца...

Друга је јесен, богате, дебеле сремозе јесен, кад вино-гради, они се старом лозом и они се америчком, изгледају као нека бескрајна свилба. Вино се лије, ораси се тресу, суши се месе; умјезај је од шећера и изре цео Срам. Тако читав месец длан. Но онда "Сви-мутви" и "Сви-свети" - католаци хванијеју за гробље; српски гробер варј, превирује: "Швеће, цвеће, а најта за појесте". А сутрадан, по свима кризантемама, прави, прве јесење кома, па и по које пахуљица снега. Још један сутрадан, изведрило се, алијако заступало. Сви онади терају лебео дим; ложе се пеки и куве се боси ручак. Зима. Леца, инстронтан, вијају се с ветром, раскопчавају небело' одело; улећу у кућу и питају: може ли се неки палачинке с ногу појести, и добију или палачинку, или шамп ол жеље. "Сад ће подне, ручак је фтији; излазите, не сметајте ту". У први први зимски дан палајка је као нека фламанска слика: топле, весели разговори, топла фуруна, парена вунена одела, пос у кујни - праван живот, пун оставе. Усред тог првог, феног, потешког јесењег ручка, кроз палајку простио про~~зиму~~ новост: У ~~издавници~~ издавниције осванију мртва млада девојка, ухапшена новас у скитањи при пијаници, а на лепу је преглед лекара јасно утврдио знаке грубог склопања. Како крајници ни у ову нису очекивали смрт девојке, били сасвим далеко од тога да смрт њену хоће, забузили су се, преплашили, запрепастили, и одмах све признали. Крајци су: капетар Радован, три полициска стражара, и Михаја Трутњић. Вереница изгубила потпуно моћ говора. Као кртице у рупе, све се завукло у куће без једног знака радозналости. Непротив! Први пут у сто година може, напротив! попали се чудо и покор на врхунац, и погодили зуге не-

Где у дну срдаца... Радован, увек честит човек, отац даје деце, име одликовање за човечност у својој тешкој служби. А Мија, пеачко, дете... Чули су ту вест родитељи, чула су је и деца. Једни другима не смеју у очи да погледају... Никада касније, паланка ће препричавати: Нико није доручас, очаци су престали да се пуне - али сада, сада је паланка у своме срцу доживела оно што је најужасније док у човеку има човека: непоправљивост, ненапомакливост. А у том очајању још једно очајање: кривци нису злочинци него бесстрашици и несрћеници. Стид и срам је погодио паланку право у образ и у срце.

Мртва тишина усред попнева. Јуди, браћо! Мртве тишина. Смрт је према томе мала ствар. Стид и срам су споганили живот. После смрти остаје туга; после срама остаје смрад. Јуди се гаде себе, повлачеју себе. Ко је крив? Како? Зашто? Јуди, браћо!.. Све су то помисли и мисли, а паланка је изгубила мој говора. Паланка има срце.

Један снажан песник је писао: "Неко има славу, неко трпи сремоту. — Он може, она мора; нема начине крвице." Докле год у овом свету један има славу да може и сме, а други има сремоту да трпи и мора, потле је свет царство зла. Престравила се паланка од себе, од царства зла у себи.

Неки стари јуди се најзев, као да простира, извукоге кроз капије, које су нечујно отварали и затварали за собом. Један од њих спази у пустој улици судског писара, в таман да му приђе; он је отресе обема милицијама и скоро трком утече. Други стариц пође у стан учитељев: све закључано, нико неће да чује, не сме да чује купање. Трећи пође ка порти и парохову стану: гвозденом полуругом затворен улаз који се иначе никаде не затвара друкчије по куком, за коју цела вароп зида где је. Тада трећи стариц најзев стапа нешта улице, ухвати се за главу и поче викати: Радован је честит човек, а Мија је добро и послушно дете... Шта је ово, јуди,

браћо, ћуди, ћуди...

Братишке се три стара човека у куће, и улице су опет свим пусте. Да је други случај, полиција би се видела и чула, а сада... Но, све, све се мора поднети. Непоправљиво, неналоживо, мора немојни човек носити и поднети. Сваки~~један~~ и пограна реч стоји на човековој савести као камен тешка, и мора се носити и подносити... Полако се отварају прозори и врата, људи провирају, прелазе праг - странно је, као да су из ужаса ушли у ужас. Неко незадовољив овједном повику: Воде их све из Полиције у Суд. Али пјеланка, погођена у савест, нема радозналости. На тај глас, све побеже се прозора и са капија. Нико није гледао ни више кад' су кривце спроводили. Нико се није ни алурадово, ни крстно, као су кривце спроводили. У пјеланци, здравој и живој и увек разговорној, и увек на доконом скоку и са фотографским апаратом који слика кроз зилове, слика и скреће филм - пјеланка се гуши, и поврећа саму себе. Пјеланка има срце. Само, ето, много треба путовати па би се стигло на дно тога срца.

Радован рашчињен: куд су две звездице, куд је дугачке сабља - нико не вири. За њим тројица младих и лепих бивших стрељара, у цивилу своје браће или својих отаца - нико не вири. За њима, Мија, под мишку га држи и води судски момак - нико не вири. Дечко је избесумијен, уплакан, штуце грчевито, као да му у грудима пуша. Ноге му се једнако саплију; стопала се изврћу на све страже, обућа прљава, обућа онога који се те ноћи није сазвашио. Од корака до корака, дечко, види се, чини напор па иде напред, али ноге његове чине напор да иду некуда натраг, у јучерашњи дан, у ветиљство, у некада вине~~и~~ нико не вири.

Новост пјеланчака тога пута била је огромно тешка и велика, и непрестано јој се венто још и додавало, из прошлости и из будућности. Из прошлости: четворо добре деце пропало - зар то може бити? Из будућности: Нема лека, нема лекар! - Марија чучи, ли-

це заронила у крило, и шапче, или тек врисне: Нема лека, нема лека! Мијо, сине мој, куди неш сад! Мијо, љуци, ја сам крива, је, зато може мајка не знати да јој дете није легло у постезу! - Радован илечи пред судијом: Нема лека! Судите ми што брже, ол-мех, и на смрт! ја сам најкривљија, ја сам убио и ону девојку и оног дечка - убидте ме, што пре, не могу да трпим стид и страмоту! - Мије, на сва питања, и она која хоће да оцене дрогајај, и она које дете штите и спасавају, виче једно те једно: Крив сам, крив сам, судите ми! - Са тим се већаме другога и последњега да-ва испиривања и срушио у несвест. Тога се дана цела варошица, кво-на латију, кренула да моли судије за милост. Претседник суда је првима извасланство, и, сав узбуђен и он, рекао: - Милости ће бити, али лека, људи моји, нема! Дечко је одјутрос у болници. Ол-дасли морају бити осуђени, али са обвиром не... На милост у ко-јој смо сви сагласни као да смо сви и криви - с обвиром не ми-лост, казне ће бити временске, и, надамо се, да ће доћи и до скре-ћења казни. Све млади људи, радни људи, способни људи...

Од душевних и телесних мука Мије се за неколико дана сто-пио у дете од седам-осем година. Па је оглувео, па ослепео, и по-сле три недеље дана, иако без свести, у мукаме умро. Живот је у-осталом изашао био из њега још у Суду. Мртвога Мију глева локтот-Милутин, и сва болница: - Онолики дечак, сада као оборен зечић. Савест... кад се дигне - целат.

Преживела је све то, како и мора бити, паланка. Локазала је, иако би рекли филозофи, да може да буде и супротно од онога што јесте: нутала је, жмурила је, стралала је, показала право људ-ско сице. И тако заслужила да се опет врати у оно што јесте. - Кад добро промислиш, шта је било, због оне невађелице, пропалице, стралали су толики људи, и чак и једно дете...

Последњи одјеци Кронике, са последњим парagraфима, то, по-што првој године, прича гробаре онима који се интересују за гробље,

посећују гробаре, ходам с њим по стазама уређеним и запуштеним, пажљиво слушају сваки гробарез податак, сваку гробарезу и гробљенску мудрост забележам... Било је пролеће; гробље уцветано од цвећа баштенског, али нарочито од цврчних вонеха. - Ево вам, под овом великим цвјивом, то су гробови оно четворо дече... Ра, ра, пачко је био сахрањен у болничко гробље, али близу ту, и свет говори и данас: да се његов гроб помицо док није дошао свим близу гроба оних девојчица, његових другарица... Седите с-то ту, на ову клупницу, да, нечија је била, ту ћете лакше писати. Питати да ли ко обилази те гробове? Обилазим их само ја. Право рећи: цвјиве роди сваке године као луда, и, ако нећемо ми, други ће, доћемо сви из куће да цвјиву оберемо. Шта ћете. Јив човек је жив човек. - Како? пита прилично оглувео гробар по двадесет путе. - А, јесте, то ви добро знате, први је умро Васа... како оно беше, да, Димитријевић. Хе, чекајте, и то је прича за себе. Његова друга жена није га дала спустити у гробницу где је сахрањена прва његова жена, и прво његово дете, син, који је умро као мало дете, него га је положила у нову гробницу, његову и своју - тобоже. Јер ту, видите, он опет није дочекао своју другу жену... А шта ће сад даље да буде. Ево. Лежи и умре онај љахов велики пријатељ, онај банкар, Богдановић - ево, тамо, његов булиборсјански споменик, види се и одавде. Он, тај Богдановић, можда и знате, као посрнуло био мало у имању, продава кућу, пустив браду, и онда, одјевадел, умро. Димитријевићева удовица је онда намислила да два побратима буду сахрањено у гробу, али се покварило да нова гробница није поста велика да прими и побратима, и после је удовицу Димитријевићку. Она је Богдановићу, вазда по њеној жеци, подигнут тај споменик од којег се птице плене... Шта ће сад даље бити?. Како се оно звала, да, Јгњица, старија ћека Димитријевићева, вазда и знате, умрла на великим имању свога мужа - када је био Влах, Маџар, шта ли, али много борат - умрла од неке странне заразне бо-

лести, и она и још дosta чевади на змају. Није могла даље бити овде пренесена... Напослетку, удовице. Удовице, брате, ~~баки~~ умиру! Отишла у своју стару башту, и тамо, за столом, напрасно, ипак умрла. Не знам прво како је тошло: овде сви помрли, нема коме да се пошаље депеша. После смо чули да је неко време, као стари гост, била спуштена у кропту Санаторијума, па кад се нико није јавио да је пренесе, сигурно негде тамо сахрањена била. Све је нема. Њо вам; сад још запишите: ко је последњи, чак из Америке, питао за гроб оне три девојчице. Газра-бакалин и његова жена. Остарели, смешно обучени, и говоре смешно, некако зајосе. Они су давно, пошто су пропали, сви синови им се разишли - а ипак бар ниста нарочато ни постигли - стари су отишли чак у Америку, кол Жарка, најстаријег сина - он тамо, у некој малој варовни, души чајкинину. - Гробар зајута. Кроничар му даде неку болу банкноту, и он пође. - Хвала, и немојте мислити да сам вам неко нетачно испричао. Гробље не лаже, па ви гробар. - Кроничар остале сам. Титине. Нечујно су слетали цветови са грана њивовића дрвета... Деца која немају детинство, или су несрећна, или умиру... Слажу се цветови ови по гробовима.

Исидора Секулић